

Mehmet Emin BARS¹

MANAS DESTANI'NDA ALKIŞ VE KARGIŞLAR

Özet

Manas Destanı, Kırgızların millî destanıdır. Manas Destanı, Kırgızların dış dıőmanları olan Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşları ve kendi içerindeki mücadeleleri anlatmaktadır. Destanda anlatılan eski Türk hayatı dikkate alınırsa, Manas Destanı'nın sadece Kırgız Türklerinin değil bütün Türklüğün ortak bir kültür ürünü olduğu görülecektir. Destan, Orta Asya Türk tarihi ve medeniyetine ait hatıraları da ihtiva etmektedir. Türk sözlü kültür ürünlerinin pek çoğunda yer bulan alkış ve kargışlar, Türk kültürünün temel eserlerinde önemli yer tutar. Türk halk kültüründe halk inanışlarının, büyülerin, kargışların ve yakarışların önemli bir yeri vardır. Zengin bir halk edebiyatı vücuda getirmiş olan Türk milletinin, zaman zaman değişmeler göstererek, geçmişten günümüze kadar taşıdığı çeşitli konu ve temalarda binlerce alkış ve kargışı mevcuttur. Bu makalede Manas Destanı'nda alkış ve kargışların kullanımları incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Manas Destanı, alkış, kargış, Kırgızlar.

APPLAUSES AND IMPRECATIONS IN THE EPIC OF MANAS

Abstract

The epic of Manas is the national epic of the Kyrgyz. The Epic of Manas narrates the wars that the Kyrgyz made with their foreign enemies, Kalmyks and the Chinese, and their domestic struggles. Considering the old Turkish life narrated in the epic, it is seen that the Epic of Manas is a product of the culture of not only the Kyrgyz but all Turkic peoples. The epic involves recollections of Central Asian Turkish history and civilizations, as well. Applauses and imprecations, found in most of the products of Turkish oral literature, have a significant place in the main pieces of Turkish culture. Folk wisdoms, magics, imprecations and applauses have an important place in Turkish folk culture. The Turkish nation which has created a rich folk literature, has thousands of applauses and imprecations in various topic and themes, which it has brought from past to present, showing changes from time

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, m_e_bars_21@hotmail.com

to time. In this article, the use of applauses and imprecations in the Epic of Manas will be examined.

Keywords: The Epic of Manas, applause, imprecation, Kyrgyz.

Giriş

Kırgızlar, en eski Türk kavimlerinden biridir. Çin kaynakları, M.Ö. II. yüzyılda meydana gelen olaylar içinde Kırgızların adını da zikrederler. O devirde Kırgızlar, Yenisey Irmağı boylarında ve Sayan Dağları çevresinde yaşamışlardır. Kırgızlar müstakil bir devlet kurmakla beraber, Hun ve Göktürk devletlerine tabi idiler. Orhun Abideleri'nde de Kırgızlardan bahsedilir. Abidelerde Kırgızların pek rahat durmadıkları ve Göktürkleri çok uğraştırdıkları anlatılır. Göktürklerin yıkılışına yol açan olaylara da karışan Kırgızlar, daha sonra Uygurlara tabi olmuşlardır. 840 yılında Çinlilerle işbirliği yaparak Uygur devletini yıkıp Türk ülkelerinde Kırgız Hakanlığı'nı kurmuşlardır. Kırgızlar, daha sonra Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul ettiler. Moğol hâkimiyetini takiben Timuruların hâkimiyeti altına giren Kırgızlar, XVIII. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bundan sonra Orta Asya'da başlayan Rus istilasına karşı mücadele ettiler de, yenilip küçük oymaklar halinde dağılmışlardır. Bir kısmı diğer Türk boylarına katılırken, Tanrı Dağları'na gidip yerleşen Kırgız grupları, orada son zamanlara kadar varlıklarını korumayı başarmışlardır. Rus istilasından sonra Sovyet Rus hâkimiyeti sırasında Batı Türkistan altı parçaya bölünür. Her birine bir Türk kavminin adıyla cumhuriyet adı verilir. Kırgız ulusuna da, yaşadıkları topraklarda "Kırgızistan Cumhuriyeti" adlı bağımsız devlet bırakılır (Geyikoğlu, 2001: 202).

Manas Destanı, Kırgızların millî destanıdır. Destan, Kırgız sözlü edebiyatının en güzel, en büyük örneği olup, Kırgız kültürünün de temel kaynağıdır. Destanın başkahramanının adı Manas'tır ve destana da kahramanın adı verilmiştir. Manas, Doğu Tiyenşan'dan Kırım'a kadar bütün Türk sahalarında, hatta Çungarya'da, Kuzey Kafkasya'da, Anadolu'da hatırası yaşamış büyük bir kahramandır. Köprülü, destanın XI-XII. yüzyıllarda teşekkül ettiğini ifade eder. Destan Kırgızların tarihinde önemli izler bırakmış tarihî ve menkıbevî kahramanlara ait parçaları ihtiva eder. Destana sonradan, MS. XVI-XVII. yüzyıllara ait, bazı Nogay ve Kalmuk kahramanlarının menkıbeleri de girmiştir. Eser atlı-göçebe hayatıyla medenî şehir hayatının bir mücadelesi olarak görülebilir. Manas Destanı, Kırgızların dış düşmanları olan Kalmuklar ve Çinliler ile yaptıkları savaşları ve kendi içlerindeki mücadele ve karışıklıkları anlatmaktadır. Destanda anlatılan eski Türk hayatı dikkate alınrsa, Manas Destanı'nın sadece Kırgız Türklerinin değil bütün Türklüğün ortak bir kültür ürünü olduğu görülecektir. Destan, Orta Asya Türk tarihi ve medeniyetine ait hatıraları da ihtiva etmektedir. Manas Destanı'nın ruhunu özgürlük, bağımsızlık ve millet olma kavramları teşkil eder. Destan, bu özellikleri ile Kırgız halkının kültürel hayatının devamlılığını sağlayarak bugünkü bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'nin doğmasına zemin hazırlamıştır (Geyikoğlu, 2001: 202-203; Köprülü, 2004: 184).

Manas Destanı'nı ilim dünyasına tanıtan ve buna dair ilk bilgi veren kişi Kırgız-Kazak Türklerinden Türkolog Velihanoğlu Çokan Töre'dir. Velihanoğlu Çokan 1861'de Manas'tan ilk bahseden makaleyi yayımlar. Bu makaleden sonra meşhur Türkolog Radloff, Kara-Kırgızlar arasında yaptığı araştırmalar sonucunda Manas Destanı'nı toplar ve bunları 1885 tarihinde "Türk Halk Edebiyatı Nümuneleri" külliyyatının V. cildi olarak yayımlar. Radloff'un

yayımladığı Manas Destanı 17.774 mısradan oluşur. Sonra Manas hakkında L. Von Alması tarafından bilgi verilmiştir. Alması'nın verdiği bilgilere göre bu eser 50.000 beyti ihtiva ediyormuş (İnan, 1998: 99-100). Son dönemlerde yapılan çeşitli araştırmalarda destanın beş yüz bin mısradan fazla olduğu görülmüştür.

1. Türk Kültür Geleneğinde Alkış ve Kargışlar

Türk sözlü kültür ürünlerinin pek çoğunda yer bulan alkış ve kargışlar, Türk kültürünün temel eserlerinde önemli yer tutar. Dünya milletleri gibi Türklerin de yazılı edebiyatlarının temelinde şifahî edebiyat yahut halk edebiyatı vardır. “*Türk kültüründe lanet, beddua, büyü, küfür, kavramları azımsanmayacak ölçüde çoktur. Âdem ve Havva'nın yasak meyveyi yemelerinin ardından cennetten kovulmalarıyla başlar ilk lanetlenme. Yeryüzüne çıkan insanoğlu sayısız lanetlenmelerle karşı karşıya kalır, bir bakarız Firavun sayısız lanetlerle kargışlanır, bir bakarız Lüt kavmi, bir bakarız Sodom ve Gomora halkı lanetlenip helak olurlar, Tanrının büyük gazabına uğrarlar. Gerek Şamanizm'e inandıkları dönemlerde gerekse İslamiyet'i seçtikten sonra Türkler [alkış ve] kargışlarla iç içe yaşar*” (Şahin, 2012: 413).

Divânü Lugâti't-Türk'te alkış ve kargış sözcükleri geçer. Eserde alkış kelimesinin anlamı “*dua etme; övme; birinin iyiliklerini faziletlerini bir bir sıralama*” (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 140); kargış kelimesinin anlamı ise “*lanet, ilenç*” (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 404) olarak geçer. Abdülkadir İnan, alkış kelimesinin en eski zamanlarda ateş tanrısı, hamî ruh olduğuna inanılan daha sonraları şerîr ruh olarak tasavvur edilen al (Albastı, Albas, Albız, Almıs) denilen ruh ile ilgisinin olabileceğini belirtir. Bugün kullandığımız alkamak kelimesi “*takdis etmek, alkış tebci, tebrik*” anlamlarında kullanılmaktadır. Alkamak kelimesinin zıddı kargamak kelimesidir. Bunların birinde al, diğesinde kar (a) kelimesinin varlığı dikkat çekmektedir (İnan, 1998: 265).

Naili Pertev Boratav ise alkış ve kargışları iki grupta inceler: “*Nasıl atasözlerini, bir: asıl atasözleri, bir de atasözü değerinde deyimler diye ikiye ayırdıysak, alkış ve kargışları da aynı şekilde iki bölüğe ayırabiliriz. Bir bölümde sadece konuşmayı renklendiren, kısa kalıplar şeklinde alkış ve kargış (hayır-dua, bed-dua) sözleri vardır. Bu biçimdekileri bir halk edebiyatı türü olarak tanımlamak yersiz olur; konuşmayı süsleyici, duyguları belirtici, anlatımı güçlendirici dil öğeleridir bunlar; kısalıkları, yoğunlukları son kertede bulunmakla ve çok kullanılır olmakla ikinci bölümlerden ayrılırlar; Allah muradını versin!, Tuttuğun altın olsun alkışlara; İnim inim inleyesin!, Allah belanı versin!, Muradına ermeyesin! kargışlara örnek olarak gösterilebilecek beylik söz kalıplarıdır. İkinci bölümü, koygunluğunu anlatımdaki özenilmişlikten, imge, düşünce ve çağrışım buluşlarındaki başarıdan alanlardır*” (Boratav, 1999: 125). Boratav duaları alkışların geliştirilmiş, din törenlerine değin değer kazanmış biçimleri olarak görür. Duanın alkıştan farkı onu söyleyenin ya kendisi için ya da başkaları için Tanrı'dan isteklerini bildirmesidir. Bu bildiri ne kadar güzel bir biçimde söylenirse etkisinin o derece büyük olacağına inanılır (Boratav, 1999: 129).

Türk halk kültüründe halk inanışlarının, büyülerin, kargışların ve yakarışların önemli bir yeri vardır. Zengin bir halk edebiyatı vücuda getirmiş olan Türk milletinin, zaman zaman değişmeler göstererek, geçmişten günümüze kadar taşıdığı çeşitli konu ve temalarda binlerce alkış ve kargışı mevcuttur. Bu alkış ve kargışlar içinde, Türk insanının mayasında olan, karakterine şekil veren yüceltilmiş değerlerin ve erdemli davranışların belirtildiği, vurgulandığı ve gelecek nesillere öğretmek amacıyla ortaya konduğu hikmetli sözler önemli bir yer tutar. Alkış ve kargışlarda onu meydana getiren kadim insanların yaşadığı asırların sosyal tarihinden izler bulunur. İnsanlar bunlar vasıtasıyla dünya görüşlerini olgunlaştırmışlardır. “*Ulularımızın*

oluşturup yaşattığı rengârenk duyumlu söz incileri hiç de nizami ordunun döğüş meydanında gösterdiği alp-erlikten-kahramanlıktan az iş görmemiştir. Hususiyle, alkış-dualar, and-kasemler, arzu-istekler, kargışlar öz duyumuna göre dosta halim-hazin olduğu kadar; kötü sıfatlı, kötü niyetli, yad elli işgalcilere, düşmanlara da kinli-küdüretlidir, amansızdır” (Hekimov, 1996: 44).

Alkış ve kargışlarda toplumun değer yargıları bulunur. “Bunlarda söylendiği toplumun değer yargılarını, millî karakterin izlerini buluruz. Alkışların ve kargışların sanat değeri taşıyan bir bölümü kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze gelmiştir. Bir kısmı da şartların ve insanın hayata bakışının değişmesiyle kullanıştan kalkmıştır. Alkış ve kargışların çoğu, bireysellik çizgisini aşarak duygu ve düşünce yoluyla topluma mal olarak anonimleşir” (Öztürk, 2012: 2).

Alkışlar, kişilerin veya başka varlıkların iyiliklerinin, kargışlar ise kötülüklerinin otorite sayılan güçlerden talep edildiği dilek bildiren kalıplaşmış sözlerdir. “Kullanıldıkları tikel ve belirli durum ya da bağlamların ötesinde, daha geniş bir çerçevede değerlendirildiklerinde, bu kalıp sözlerin, halkın kimin, neyin iyi ya da kötü olduğuna dair oluşturduğu değer yargılarını da içerdği anlaşılır. Bu anlamda alkış ve kargışlar, atasözleri ve deyimler gibi sözlü edebiyatın en kısa türlerinden olmakla beraber, bir yandan bireysel duygu ve düşünceleri iletmeye yarayan, öte yandan da halkın uzun süreçler sonucu oluşturduğu değer yargılarının yeniden üretilmelerini sağlayan “kapsül” ifadelerdir” (Terzioğlu, 2007: 34). Sözlü kültürün önceliğe sahip olduğu toplumlarında sözlü edebiyatın en temel işlevi, grubun kolektif bilgisinin korunması ve zarar görmeden yeni gelen her nesile aktarılmasıdır. Sözlü geleneğin öğretisini sürdürebilmesi için, bu ürünlerin akılda kalıcı ve ezbere uygun olmaları gerekir. Tekrarlar alkış ve kargışın en belirgin niteliklerinden birini oluşturur. “Seslerin tekrarının yanında bu kalıp ifadelerde kimi zaman “tez gide tez gelesin” ya da “su gibi git, su gibi gel” alkışlarında söz konusu olduğu gibi aynı sözcüğün tekrarı söz konusu olmakla birlikte, alkış ve kargışlarda en sık rastlanılan durum, birbirlerine anlamsal ve sessel olarak oldukça yakın sözcüklerin birbirlerini pekiştirmesidir” (Terzioğlu, 2007: 35). Alkış ve kargışlarda oldukça sık görülen bir diğer anlatım tekniği ise karşıt anlamlı ya da birbirlerinin anlamını tamamlayan sözcüklerin kullanımınıdır. Sıfat ve diğer kalıplaşmış sözcük grupları sıkça kullanılır. Soyut ifadeler yerine somut ifadeler daha ağırlıklı olarak yer alır.

Mehmet Aça, alkışların ilk olarak dinlik, büyü, törenlik eylemler sırasında söylendiğini belirtir (Aça, 2002a: 171). İlkel devirlerde dualara daha çok büyü yahut sihir sırasında başvuruluyordu. Şamanlar, baksılar ayin sırasında sözlerin yanı sıra birtakım bedenî hareketlere de başvurur. “Bu, genellikle diz çöküp, elleri göğze açmak şeklindedir. Kimi zaman gözler kapatılır, vücut hafifçe ileri geri veya sola sağa hareket ettirilir. Elleri ve çeneyi yukarı kaldırmak, gözlerle göğün derinliklerine bakarak dua etmek, sanırız Göktanrı inancının bakiyesi olarak yaşatılan bir davranış biçimidir” (Kaya, 1997: 100). Bahaeddin Ögel, Harezmsahlardan önce Çingiz Han’ın “Bir tepe üzerine çıkmış, başını açmış; kemerini, boynuna bağlamış; yüzünü, yere koyarak; üç gün ve üç gece, zafer için Tanrı’ya dua” (Ögel, 2001: 756) ettiğinden söz eder. Allah’a dua ederken baş açma geleneği Selçuklu ve Osmanlı sultanları ve evliyalari arasında da görülür. Bu eski Türk geleneği İslam dininin kabulünden sonra da devam etmiştir. Alp Arslan ile Ak-Şemseddin hacet dileklerinde Allah’a bu şekilde niyaz etmişlerdir (Ögel, 2001: 756).

En güzel örneklerini Türk edebiyatının şaheserlerinden Dede Korkut Kitabı’nda gördüğümüz alkış ve kargışlar Türk sözlü edebiyatının en yaygın; fakat en az ele alınıp

incelenen örneklerindedir. Genellikle kargış kavramı ile birlikte ele alınan alkışlar, Türk toplumunun kendisi ve diğer insanlar hakkındaki güzel dileklerini ifade eder. Alkış ve kargışlar insanoğlunun karşılaştığı olaylar ve durumlara yönelik duygu ve düşüncelerini dışa vurduğu, bireyin kendini ifade ettiği araçlardan biridir. *“Kendine yapılan iyiliği, yardım ve iltifatı alkışla öven insan; kötülüğü, haksızlığı, yanlış kargışla dile getirmiştir. Bu iletiler, feridin psikolojik olarak rahatlamasını sağlarken, toplumun maddî-manevî kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtmaları bakımından da önem taşır. Türk sözlü kültüründe belli bir konteks içinde kullanılan alkış ve kargışlar, iyi ve kötü dileklerin ifade edildiği kalıp sözlerdir. İnsanların psiko-sosyal yapıları gereği, din ve büyü kavramlarının hemen yanı başında, sözlü bir etkileme aracı olarak kullanılırlar”* (Harmancı, 2012: 1).

Alkış ve kargışlar insanların konuşmalarına canlılık katar, duyguların ifadesini güçlendirir. Bu sözlerde toplumun maddî ve manevî kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını görmek mümkündür. Alkışlar, meydana geldikleri milletin hayat tarzını, inanç sistemlerini, dünya görüşlerini yansıtan önemli bir araçtır. Ali Duymaz, alkışların, insanların sosyo-psikolojik bakımdan tabiatta meydana gelen olaylara sihirle hükmetme isteklerinde kullandıklarını, nazım özelliği taşıyan sözler olarak ortaya çıktıklarını ifade eder. *“Zamanla din ve kültürde meydana gelen değişimler, sözün fonksiyonellikten uzaklaşıp estetik bir ifade aracı haline gelmesini sağlamış, alkışlar da iyi dilek ve dua mahiyeti kazanmışlardır. Özellikle İslam dininin kabul edilmesiyle alkışlar, dua tarzında Tanrı'ya yönelmiş, dinî kavramlarla örülmüştür. İlk zamanlarda daha uzun bir özellik taşıyan bu sözler, zamanla kısalmış ve kalıplaşmışlardır. Daha uzun ve hafızada kalabilme özelliği olan metinler ise bağlı buldukları uygulama içinde başka adlarla yaşamaya devam etmişlerdir. Bazı alkışlar daha önce bağlı buldukları tören veya uygulamadan ayrılarak bağımsız bir edebi metin haline gelmişlerdir”* (Duymaz, 2000: 20-21).

Dualar, dinî yönü ağır basan bir tür alkıştır. *“Dua kelimesi, ‘çağırma, seslenmek, istemek, yardım talep etmek’ manasındaki ‘davet etmek’ anlamında ve da’va kelimeleri gibi mastar olup, ‘küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz’ anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca, Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. Bütün dinlerde mevcut fenomen olan dua, Tanrı'ya, herhangi bir tanrısal varlığa ya da üstün bir şahsiyete yönelik ‘hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarıştır”* (Güzel, 2008: 439). Dua, Tanrı'ya veya herhangi bir tanrısal varlığa, üstün bir şahsiyete yönelik hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarıştır.

Dua, insanın kendisi veya içinde yaşadığı toplumun maddî veya manevî refahı için Tanrı'dan yardım istemektir. *“İptidâi cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar alarak beslenen duâlar, sağlık ve hastalık hallerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felâketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bâzı merâsimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müsbet dileklerin rûhî ve fikrî ifâdesini dilde kazanır. Türk cemiyetinde de bu duâlar, Şamanizm, Budizm ve Manihaizm kültür devrelerini aşarak İslâmiyet’le daha düzenli ve yeni bir zihniyetle gelişmiş bir şekilde yaşamaya devam etti”* (Elçin, 2004: 662). Eski Türkçemizde alkışa “öğme” denirdi. Beddua ise, duanın aksi ve zıddı olan lâ’net, inkisar, belâ ve gazap ifade eden menfî sözlerdir. Farsça bed ve Arapça dua (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden oluşan bu tabir, eski Türk kaynaklarında kargış ve ilenç kelimeleriyle karşılanmıştır. *“Kargış, insanın kendisine, âilesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli*

bir tepkisidir. Hayatta adaletsizliğe uğramış, küfrân-ı nimetle karşılaşmış insanın vicdanında uyanan isyân ve hiddeti susturma çârelerini araması gayet tabiidir” (Elçin, 2004: 663).

“Kargışlar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak için dile getirdiği kalıp sözlerdir. Söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtmaları açısından önem taşıyan bu sözler, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye, şarta ve olaya göre değişir. Çoğunlukla toplum tarafından hoş karşılanmayan hareketleri yapan insanlar için söylenir” (Harmancı, 2012: 10). Kargış insanın kendisine, ailesine, yaşadığı topluma ve din gibi kurumlara zararı dokunacak kişilere, düşünce ve fikirlere karşı davranışların bir tepkisidir. Baş edilemeyen bir güç karşısında Allah’a sığınmaktır. İnsanların birbirlerine olan öfkeleri, kızgınlıkları, direnişleri kargışlara yansımıştır. Kargışlar, insanın vicdanını rahatlatan psikolojik bir güç olmuştur. “Dilin doğal akışı içinde, birtakım söz kalıplarıyla ilenilecek kişiye ya doğrudan doğruya hitap edilmiş ya da anlamı hafifletmek için olumsuzluk eki eklenmiştir. Beddua edilen kişi, ya konuşanın karşısındadır ya da beddua eden kişi, onu karşısında kabul eder. Kötü dileklere hedef olan kişi hakkındaki düşünceler, başkalarına duyurulmak istenir. Olumsuz biçime sokulan ve beddua anlamı taşıyan fiiller, bir türlü şakaya getirilip hafifletilir” (Kazan, 2009: 778). İnsanlar kötü kabul ettikleri durumlara karşı her an kargış etmeye hazır olmuşlardır. Halk arasında da ah alan kişinin iyilik görmeyeceği, mutlaka başına bir bela geleceği gibi inanışlar vardır. “Baş edilemeyen güçlere karşı söylenen beddualar; belâ, lânet, kargış[kara alkış], ilenç, inkisâr, gazap, intizâr ifade eden menfî sözlerden oluşur. Birer sözlü kültür ögesi olan beddualar; karşıdaki kişiye (düşmana, sevgiliye, rakibe, kişinin kendisine...), bir nesneye, soyut bir varlığa, kadere, bir şehre, bir felâkete... karşı kızgınlık/kıskançlık/haset ânında söylenebileceği gibi, bir kötülük karşısındaki yenilmişlik duygusu ile ortaya çıkan bir acizyet neticesinde de söylenebilir” (Tonga, 2010: 471).

2. Manas Destanı'nda Alkış ve Kargışlar

Türk sözlü kültür ürünleri içinde, özellikle destan geleneğinde, alkış ve kargışlar yoğun biçimde yer almıştır. Destan anlatıcısı destan anlatmaya başlamadan dua eder; beye, hakana alkışta bulunur. Destanı anlatırken de ara sözler şeklinde dinleyicilere veya destanda yer alan kahramanlara yeri geldiğinde duada bulunurken, düşmanlara karşı veya istenilmeyen bir durumla karşılaşıldığında kargışta bulunur. Bu bağlamda Manas Destanı'nda da bolca alkış ve kargış örneklerine rastlanır. Almam Bet ile Er Koşoy'un, Kalmuk Beyi Oyrot ile savaşında destan anlatıcısı (manasçı) Er Koşoy'a şu şekilde alkışta bulunur:

“(Seni) ruhların korusun!

Meleklerin yardımcı olsun!

Çağırın sesin ezan gibi, hocam

Başında sarık kazan gibi, hocam!

Melekler yardımcı olsun,

Ruhlar (seni) desteklesin!” (Gülensoy, 2002: 46).

Buradaki alkışta, kâfir düşmana karşı yapılan savaşta Müslüman olan Er Koşoy'un zafer kazanması için melek ve ruhlardan yardım istenmektedir.

Destanda Manas bir müşkülle karşılaşınca Ak-padişah uluya giderek ona akıl danışır. Ak-padişah ulu, Manas'a dua eder. Duada Manas ve kendisinden büyük olanların yok olması dileğinde bulunulur:

“Ak-kula atın tok olsun!

Benden (ve) senden ulu kimse yok olsun!” (Gülensoy, 2002: 104).

Manas'ın bey kızı, en büyük karısı Kanıkey, sefere çıkarken Manas'a düşman karşısında zafer kazanması için şu şekilde alkışta bulunur:

“Düşmanın ardından koştukça, yolun başarılı olsun, töröm!

Dostun Hızır (aleyhisselâm) olsun, töröm!” (Gülensoy, 2002: 226).

Beyitlerde zaman zaman Hızır'dan bahsedilir. İslam inancında Hızır, âb-ı hayatı içip ölmezliğe kavuşan kişidir. Hızır'ın peygamber veya veli olduğuna dair çeşitli rivayetler de vardır. Kur'an-ı Kerîm (Kehf/60-82)'de Musa peygamber ile olan macerası anlatılır. Onun darda kalanlara yardım edeceğine dair inancı halk arasında oldukça yaygındır. “Kul bunalmayınca, Hızır yetişmez.”, “Hızır gibi yetişmek” gibi kalıp ifadeler bu düşüncenin ürünüdür. Kanıkey de bu inanca bağlı olarak darda kaldığında Hızır'ın Manas'a yardım etmesini diler. Destanda darda kalındığında yardımı istenen Hızır'a çocuklara ad verirken de rastlanılır. Manas öldüğünde hamile olan Kanıkey, bir erkek çocuk doğurur. Manas'ın babası ve kardeşleri bu çocuğu öldürmek isterler. Kanıkey, oğlunu babası Kara Han'ın yanına kaçıtır. Kara Han çocuğa bir ad verilmesi için büyük bir ziyafet verir. Ülkede bulunan yaşlılardan hiç biri oğlana uygun bir ad bulamazlar. O sırada Ak boz atın üzerinde elinde asayla bir aksakallı ortaya çıkar. Manas'ın oğluna adı bu aksakallı ihtiyar (Hızır) koyar, ona hayır dualarda bulunur:

“Bel etrafında dönünce,

Bel gibi kızıl söğüt bitsin!

İşlerini dost Tanrı kayırsın!

Ev etrafında dönünce,

Ev gibi kızıl söğüt bitsin!” (Gülensoy, 2002: 302). Hızır çocuğa Semetey adını koyar ve duasına şu şekilde devam eder:

“Büyük babasını öldürsün!

Kavgacı kesik kulak bu olsun!

Beşikte yatıp kapışmaya hazırlansın!

Beş yaşında oba yağmalasın!

Doğmadan yatıp cesurluk taslasın!

Tüneğinden düşmeyip çırpınsın!

On beşinde ok atsın!

On beşine bastığında,

Çok kalabalık halk toplansın!

Han Semetey bu olsun!” (Gülensoy, 2002: 302).

“Hayatta ve edebiyatta muayyen bir tipin yaşayabilmesi, onu idealize eden bir toplumun bulunmasına bağlıdır. Tip bir özleyişin ifadesidir. Fakat bu özleyiş toplumun içinde bulunduğu tarihî an, sosyal durum ve medeniyet şekliyle yakından ilgilidir. Bunlar değişince, onlara cevap veren reel ve ideal tipler de değişir” (Kaplan, 5005: 58). Kırgızlar tıpkı eski Türkler gibi at sürüleri besleyerek, avcılık yaparak hayatlarını sürdürüyorlardı. Bu bakımdan bu tarz bir yaşam tarzı onlarda alp tipini oluşturan destanı ruhun devamını sağlamıştır. Göçebe bir toplumun yaşayış tarzı, değerleri, gördüğü dünya yerleşik medeniyette yaşayanınkinden farklıdır. Türk destanlarında bulunan geniş Asya steplerinin zorlu iklim şartları, kendi aralarında ve düşmanlarıyla yaptıkları savaşlar, sık sık yıkılıp kurulan devletler, göçebe bir hayat tarzını zorunlu kılmıştır. Böyle bir yaşam da kahramanlık ve cengâverlik ruhunu beraberinde getirmiştir. Göçebe hayatın tüm zor koşullarında hayatta kalmaya çalışan insan, doğanın kendisine verdiği yetenekleri geliştirmek zorundadır. Bu durum Türk destanlarında kahraman “alp tipi”ni doğurmuştur (Akyüz, 2010: 171-172). Türk kahramanlık destanlarında yer alan alp tipi, Türk topluluklarının çok geniş bir coğrafyaya yayılmaları ve tarihî süreçte farklı gelişimler sergilemeleri nedeniyle iki ana grupta incelenebilir: Kuzey ve Güney Sibiry Türkleri alp tipi, Batı Türkleri alp tipi. “Oğuz'da yurdu ve halkı düşmana karşı savunma ve özgürlüğü yeniden kazanma zorunluluğu söz konusu değilken, Manas'ta öncelikle esaret altına giren Kırgız topluluğunu esareten kurtarma ideali ve bu idealin gerçekleşmesiyle birlikte Oğuz'da olduğu gibi, büyük bir devlet kurma ideali ortaya çıkmaktadır” (Aça, 2002b: 157). Kuzey ve Güney Sibiry Türk topluluklarının kahramanlık destanlarında bahadırların daha çok yurtlarını işgal eden komşu hanlara karşı verdikleri mücadeleler yer alır. Bu destanlarda bahadırlar ülkeleri işgal edildiği, aileleri ve ulusları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anlarda ortaya çıkar ve düşmanlardan intikamlarını alarak bozulan düzeni tekrar kurarlar. Yapılan alkışta da Semetey'in yaşadığı atlı-göçebe toplumun hayat tarzına göre şekillenen alp tipi bir kahramanda bulunması istenilen özelliklere sahip olması dileğinde bulunulur.

İnsanoğlu kötülük gördüğü veya kızgınlık duyduğu kişiye en büyük ceza olarak çoğunlukla ölümü uygun görmüş ve bunu yerine getiremeye de daha büyük güçlerden bunu temenni ederek içindeki kızgınlığının ancak bu şekilde gidebileceğine inanmıştır. Bu inançla da ölüm dileyen kargışlarda bulunmuştur. Kargışlar âdeta şiirler gibi az sözle çok şey ifade etme sanatıdır. Bu sebeple de kargışlarda halkımızın zekâsının inceliklerinin güzel örneklerini görmekteyiz. Dede Korkut'tan başlamak üzere Türk halk edebiyatı ürünleri içerisinde alkışlar gibi kargışlar da önemli bir yer tutar. Türküler, ağıtlar, halk hikâyeleri, destanlar, koşmalar kargışlarla doludur. Divan şairlerinin de (alkışlar kadar yoğun olmasa da) şiirlerinde zaman zaman kargışta buldukları görülür. Kargışlar öfke giderici bir ilaç gibi olma özelliğine de sahiptirler. Manas Destanı'nda da kargış örneklerine bolca rastlanır.

Almam Bet Müslüman olduktan sonra bir süre Kökçö'nün yanında kalır. Kökçö ile Almam Bet arasındaki dostluk Kökçö'nün yiğitlerini kışkırtır. Kökçö'nün yiğitleri, Almam Bet'ten Kökçö'yü uzaklaştırmak için Almam Bet'e iftira atarlar. Almam Bet'in Kökçö'nün karısı Ak-Arkeç'le birlikte olduğunu söylerler. Bu olay üzerine Almam Bet ile Kökçö düşman olur. Almam Bet bu iftirayı atanları şu şekilde kargışlar:

“At(ımı) koşacak yeri(m) yok,

Donumun yamanacak yeri yok,

Bozanın işi bozulsun

Kötü kişi yarılısın!” (Gülensoy, 2002: 59).

Destanda bu bölümlerde çokça kargış örneğine rastlanır. Almam Bet, Kökçö'nün ona iftira atanlara inanıp onu kovması karşısında Kökçö'ye şu kargışta bulunur:

*“Atanın mezarı, it Kökçö!
Sakalın dolsun, bit Kökçö
Kaburgandaki bitler duysun,
Hep birlikte havlayan itler duysun!
Atanın mezarı, it Kökçö!
Sakalın dolsun, bit Kökçö!
Ağıl ağıl koyununu it bassın,
Apış aranı bit bassın!” (Gülensoy, 2002: 62).*

Almam Bet, Kökçö tarafından kovulunca ondan gitmesi için atını ister. Ancak Kökçö atını vermeye yanaşmaz. Almam Bet şu şekilde Kökçö'yü kargışlar:

*“Kök-tay'ı vermezsen,
Senin soyun-sopun kahrolsun” (Gülensoy, 2002: 66).*

Manas'ın babası Yakup Han, oğlunu evlendirmek için kız aramaya koyulur. Uzun bir aramadan sonra Temir Han'ın kızı Kanıkey'i görür, onu beğenir. Kanıkey'i Manas'a istemeğe gider. Kötü kişi Mengdi Bay, Temir Han'a, kızını Yakup Han'a vermemesini söyleyerek, şu kargışta bulunur:

*“Kuday alsın, Temir-Han!
Yaşlı babası Yakup'a
Tutup kızını vermeyesin!” (Gülensoy, 2002: 135).*

Manas sefere çıkarken ikinci karısı Akılay, atı ve kendisi için uğursuz bir zaman olduğunu söyleyerek onu engellemeye çalışır. Manas, Akılay'ı dinlemez; onu iterek düşürür. Akılay'ın gömleği dikiş yerlerinden sökülür, inci ile mercanları yollara dökülür. Bunun üzerine Akılay, Manas'a şu şekilde kargışta bulunur:

*“Yürüyüp gelme, töröm!
Dönüp evini görme, töröm!
Kanıkey'i kucaklarına, töröm!
Bürküldök²'ten tutma, töröm!
Kara ağzına kan dolsun, töröm!
Geri gelmeyecek gün doğsun, töröm!” (Gülensoy, 2002: 227).*

Yukarıda geçen kargışlarda hedef kişi konuşanın karşısındaki kişidir. Bu kargışlarda birinin kötü duruma düşmesi gönülden istenir. Ancak aşağıdaki kargış örneğinde konuşucu kötü

² Karının ahşâ tarafını kuşatan zar.

dileği kendine yöneltmiştir. Kötü dilekte bulunurken bir şart öne sürer. Bu şart cümlesinde söylediği şeyler ancak yalan olursa kargıştaki kötü dileğin kendisine yönelmesine razı olacaktır. Altınay'ı gören Almam Bet, onu güzelliğiyle Kanıkey'e benzetir. Manas Müslüman veya kâfir kimsenin Kanıkey'e benzeyemeyeceğini söyler. Bunun üzerine Almam Bet şunları söyler:

*“O yalanı ben söylesem beyim,
Zatürreye tutulayım, beyim,
Kan tükürüp öleyim, beyim”* (Gülensoy, 2002: 275).

Kara Han, Semetey'e ata binmesini öğretmek için Sarı Tas'ı arkadaş olarak verir. Ancak Semetey yuları Sarı Tas'ın elinden alarak kaçar. Kara Han'ın yanına gelen Sarı Tas şöyle bir kargışta bulunur:

*“Ey hanım, Kara Han,
Çocuğun ile yok ol!”* (Gülensoy, 2002: 303).

Manas'ın ölümünden sonra kırk yiğidi Semetey'e itaat etmezler. Semetey'den kaçan çoroları, Semetey şöyle kargışlar:

*“At ölümüne uğrayasın,
Bıyıklarımı dikip,
Er ölümüne uğrayasın”* (Gülensoy, 2002: 320-321).

Karluklarla yapılan mücadelede Kan Çoro, düşmanlara yardım eder. Semetey ile Kül Çoro'ya ihanet eden Kan Çoro'yu Kül Çoro şöyle kargışlar:

*“Miskin Kan Çoro
Kara ağzın kan dolsun!
Hayır olmaz gün doğsun!
Burada duran yılkının,
Bir ağzına cin dolsun!”* (Gülensoy, 2002: 328).

Semetey de buna benzer biçimde Kan Çoro'yu kargışlar:

*“Yedeğe aldığın at kurusun, çorom!
Sürüp götürdüğün yılkı kurusun, çorom”* (Gülensoy, 2002: 331).

Aşağıdaki kargışta kötü dilek tekrar söyleyen kişiye yönelmiştir. Kargışta bulunan kişi bunu yaparken bir şart öne sürmüştür. Bu şart cümlesinde beyan ettiği şeyler yalan olursa işte o zaman kargıştaki kötü dileğin kendisine yönelmesine razı olacaktır. Kargışta bulunan kişi anlattıklarının doğruluğundan o kadar emindir ki etmiş olduğu kargış ne kadar şiddetli olursa olsun kendisine yönelmeyecektir. Burada kargışı yapan kişinin amacı kendi kötülüğünü istemek değil, dinleyiciyi anlattıklarına inandırmaktır. Semetey'in ölümünden sonra Er Kıyas, Ay Çörök'ü kendisine alır. O sırada hamile olan Ay Çörök, on iki ay sonra (Seytek on iki ay anne karnında kalır) Semetey'in oğlunu dünyaya getirir. Er Kıyas bu çocuğu öldürmeyi düşünür. Bunun üzerine Ay Çörök, Er Kıyas'ı korkutmak için aşağıdaki kargışı söyler:

“Bu çocuğu öldürme!
 Bu çocuğu öldürürsen,
 Ak kuğu elbisemi giymezssem,
 Akın Han’a varmazsam,
 Alınmamış öcümü almazsam,
 Alınmamış intikamımı almazsam,
 Ay Çörök adım kurusun!” (Gülensoy, 2002: 354).

Yapılan kargış işe yarar. Er Kıyas, adı sonradan Seytek olacak olan Semetey’in oğlunu öldürmekten vazgeçer. Buna benzer bir kargış da yıllık çobanı Kara Bii tarafından söylenir. Kül Çoro, Ay Çörök’ün yanına gitmek ister. Kara Bii aynı gün gidip dönmesi şartıyla ona izin verir. Kül Çoro aynı gün dönmediğinde ona ne yapacağını Kara Bii şu kargışla anlatır:

“Koyun gibi başını kesmezsem,
 Su gibi kanını dökmezsem,
 Kara Bii olan adın kurusun!” (Gülensoy, 2002: 357).

Ay Çörök, oğlu Seytek’e babasının mezarını ziyaret etmesini söyler. Ay Çörök kargışı tekrar kendisine yönelir. Oğlu dediğini yapmazsa analığının kurumasını kargışlar:

“Too-toru’ya binmezsen,
 Çekip attığı ok olsan,
 Dışkılacağı bok olsan,
 Benim analığım kurusun!” (Gülensoy, 2002: 361).

Er Kıyas da Kül Çoro’yu Seytek’i gezdirmesi için gönderirken benzer bir kargışta bulunur:

“Üç gündün sonra alıp gelmezsen,
 Koyun gibi başını kesmezsem,
 Kanını su gibi dökmezsem,
 Benim Er Kıyas adım kurusun!” (Gülensoy, 2002: 362).

3. Sonuç

Günlük yaşantımızda ve sözlü kültürümüzde alkış ve kargışlar önemli bir yer tutmaktadır. Tarih boyunca insanlar, sevdikleri şeyler için dua ettikleri gibi; sevmeyip nefret ettikleri yahut kötülük gördükleri şeyler için de lânet okumuşlardır. Alkış ve kargışlar, hemen her toplumda görülmektedir. Hem alkış hem de kargışlar kazanılamayan/kaybedilen ve insana hüznün veren şeyler/olaylar karşısında söylendiği için bir çeşit psikolojik rahatlama araçları olarak değerlendirilebilir. Özellikle halk edebiyatımızda oldukça zengin bir alkış ve kargış geleneğinin var olduğu bilinmektedir.

Hemen hemen her şahıs ve her durum için söylenebilen alkış ve kargışlar Manas Destanı’nda da değişik fonksiyonlarda kullanılmıştır. İşlev her zaman bir ihtiyacın

doyurulmasını ifade eder. “Alkış ve kargışlar insanoğlunun duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarma ihtiyacını giderdiği gibi sevgisini, beğenisini, kızgınlığını dışa vurmasının bir yoludur. Bir nevi duygusal tepkimeler olarak değerlendirilen bu sözler, insan zihninin o anda oluşturduğu ifadelerdir ve çok sayıda işlevde kullanılır” (Harmancı, 2012: 10). Manas Destanı'nda geçen alkış ve kargışlar, dilin tasarruflu ve veciz klişeleri olarak kullanılmışlardır. Bugün için de “daha çok bir ritüel işlevi gören alkışlar ve çoğunlukla manevi bir rahatlama, hesaplama ve tepkiselliği gösterme işlevi gören kargışlar” (Harmancı, 2012: 15) kişinin iyi ve kötü durumlarda kendisine dayanak olarak gördüğü yüce güce dayanmasını ifade eder.

Sonuç olarak, Türk kültürünün temel eserlerinden olan ve sosyal bir tablo özelliği gösteren Manas Destanı'nda Kırgız topluluğuyla ilgili pek çok alkış ve kargış örneğine rastlanmaktadır. Bütün dinlerde mevcut olan Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlığa ya da üstün bir şahsiyete yönelik hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarış olan alkışlar ile insanı kederlendiren olaylar karşısında söylediği kargışlar destanda sıkça kullanılmıştır. Destanda kullanılan alkış ve kargışlar içerikleri yönüyle dinî ve millî pek çok unsuru ihtiva etmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇA, M. (2002a). Tıva Türklerinin Alkışları (Algış-Yöreel) Üzerine Notlar. *Millî Folklor*. 56. 166-178.
- AÇA, M. (2002b). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Yayınları, 150-164.
- AKYÜZ, Ç. (2010). Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi. *Mukaddime*. 1. 169-180.
- ALPTEKİN, A. B. (1998). Kazak Edebiyatında Manas Destanı. *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 110-116.
- BORATAV, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- DEMİRCİ, Ü. Ö. (2009). Ardahan Yöresi Bedduaları. *Lânet Kitabı (Editör: Emine Gürsoy NASKALİ)*. Kitabevi Yayınları. 291- 301.
- DUYMAZ, A. (2000). Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar. *Millî Folklor*. 45. 15-21.
- ELÇİN, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERSÖZ, S. (2011). Türkiye Türkçesinin Doğu Grubu Ağızlarında Bedduaların İşlevleri ve Cümle Yapıları Arasındaki İlişki. *Turkish Studies*. 6/1. 1084-1100.
- GEYİKOĞLU, H. (2001). Tarih Açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin Millî Duygularına Etkisi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 6. 201-207.
- GÜLENSOY, T. (2002). *Manas Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNAY, U. (1998). Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme. *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 49-61.

- GÜZEL, A. (2008). Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua. *Millî Folklor*. 3/2. 438-446.
- HARMANCI, M. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23. 1-17.
- HEKİMOV, M. I. (1996). Halk Deyimleri-Duyumları ve ‘Kitab-ı Dede Korkut’ta Alkış-Dua And-Kasem ve Kargışlar. *Millî Folklor*. 31-32. 42-48.
- İNAN, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler C. 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- JİRMUNSKİY, V. M. [Çev. Oktay Selim Karaca]. (1998). Epik Gelenek. *Millî Folklor*. 37. 171-176.
- KALÇAKEEV, K; Mehmet Çeribaş. (2008). Manas Destanı’nın Güney Rivayetlerinde Tabiatın Tasvir Edilmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 47. 121-135.
- KAPLAN, M. (2004). Türk Destanında Alp Tipi. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 13-21.
- KAPLAN, M. (2005). Manas Destanı. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 58-90.
- KAPLAN, M. (2005). Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 11-25.
- KAŞGARLI MAHMUD. (2005). *Divânü Lugâti’t-Türk*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- KAYA, D. (1997). Dualar ve Beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 4. 99-121.
- KAYA, M. (2009). Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanında Av. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*. 1. 96-106.
- KAZAN, Ş. (2009). Klâsik Türk Şairlerinin Dilinden Beddualar. *Turkish Studies*. 4/2. 777-821.
- KEMALOĞLU, M. (2011). Terekeme–Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 26. 95-114.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖSE, N. (1997). Kococaş Destanı ile Manas, Dede Korkut, Orhun Yazıtları ve Türk Halk Hikayeleri Arasındaki Paralellikler. *Araştırmalar II. (Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi 3. Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu)*. Ankara.
- OĞUZ, M. Ö. (1995). Destanlarımızdaki Olağanüstü Doğum Motifi Etrafında Manas. *Millî Folklor*. 27. 12-13.
- OĞUZ, M. Ö. (1996). Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabında Kardeşler Arası İlişkiler. *Millî Folklor*. 31-32. 37-41.
- ÖGEL, B. (1998). *Türk Mitolojisi C 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖGEL, B. (2001). Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- ÖNCÜL, K. (2009). Manas Destanı'nda Sihirsel Düşünüş Sistemi. *Turkish Studies*. 4/3. 1689-1696.
- ÖZTÜRK, J. (2012). Antakya Ağzında Kargışlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22, 1-19.
- SİPAHİOĞLU, H. S. (1998). Manas Destanı'nda Evlenme Adetleri ve Günümüze Akisleri. *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 439-448.
- ŞAHİN, E. (2012). Kargışlar İçinde Eski Sevgili. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 412-417.
- TERZİOĞLU, Ö. (2007). Alkış ve Kargışların, Sözlü Kültürdeki Yerleşik Kodların Aktarımını ve Yeniden Üretimini Kolaylaştıran Biçimsel Özellikleri. *Millî Folklor*. 75. 34-37.
- TONGA, N. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Beddua Şiirleri. *Lânet Kitabı (Editör: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç)*. Kitabevi Yayınları. 471-497.
- YAZIR, M. H. (2006). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Akit Pazarlama.
- YILDIZ, N. (1995). Manas Destanında Hoşgörü. *Millî Folklor*. 26. 47-50.
- YILDIZ, N. (1998). Dede Korkut Hikâyelerinde ve Manas Destanında Ağaç. *Millî Folklor*. 37. 47-50.